

AJUNTAMENT DE LES BORGES DEL CAMP

**APUNTS D'HISTÒRIA
SOBRE L'ERMITA
de
Ferran Jové i Hortonedà**

Xerrada pronunciada a la Sala Parroquial
dins les XI JORNADES CULTURALS
Les Borges del Camp, 5 de desembre del 1.994

APUNTS D'HISTÒRIA SOBRE L'ERMITA

Bona nit a tothom.

Introducció

Com tots ja sabeu, enguany s'escauen diversos aniversaris, tots prou interessants per a la petita història local -la micro història, que diuen els entesos. Vegem quins són: el dia 17 de juliol va fer 90 anys que va ser beneïda l'Ermita, en la seva versió moderna; en farà, també, noranta el dijous vinent, dia 8, Festa de la Immaculada, que la Mare de Déu de la Riera va ser tornada, diguem reincorporada, a la seva flamant Ermita, i en va fer 40, d'anys, els dies 16 i 17 d'octubre proppassat, de la reconstrucció del nou Santuari que, com sabeu, havia estat volat el gener de 1939. Els mateixos dies d'octubre de 1954 es va fer, també, la benedicció solemne del retaule d'alabastre de l'Església parroquial. I encara cal dir que enguany va fer 50 anys de la inauguració de les Escoles Públiques Municipals, ara anomenades Rocabruna. Com veieu, enguany s'han escaigut tot un seguit d'aniversaris, però avui només us parlaré dels que es refereixen a l'Ermita.

Ja recordareu que, amb motiu d'aquestes efemèrides, a mitjans d'octubre es va muntar una exposició de fotografies i documentació diversa al Patronat Municipal de Cultura, en un acte organitzat per la publicació local LA BORJA. Ara, la comissió de Cultura del Magnífic Ajuntament va considerar que s'escauria força d'incloure dintre les XIes. Jornades Culturals algun acte que ens recordés aital efemèride i jo vaig tenir la gosadia d'oferir-me per fer una xerrada informativa sobre la nostra Ermita i la seva història.

Fet aquest comentari introductori, diré que aquesta xerrada la dividiré en dues parts: primer faré un resum històric del Santuari fins a principis del segle actual i després intentaré explicar tots els problemes que comportà la construcció de l'edifici modern.

Fundació del Santuari

Artur Dasca i Sumsi assegurava en alguns dels seus articles de divulgació històrica de la vila (El Matí...), que la vella ermita, dedicada a Sant Bartomeu, va ser fundada per ordre de Ramon de Ganagot, senyor d'Alforja i dels seus termes, entre els quals els de les Borges i el de la Quadra dels Tascals. Sant Bartomeu, doncs, va ser la primera parròquia d'aquests encontorns, coetània, possiblement, a l'església d'Alforja. Això devia ser cap al final del segle XII. Sant Bartomeu va ser parròquia de la Quadra dels Tascals, de les Borges i dels Domenges.

La vila de les Borges, però, possiblement per trobar-se en un indret que podem considerar estratègic, una cruïlla de camins formada pel que baixava d'Alforja, per un costat, i el de Falset per migjorn, va créixer més de pressa i aviat formà un nucli compacte al llarg del camí d'Alforja a Reus, aprofitant tot el vessant oriental del puig que formava, que forma, l'orografia del terreny a redós de la Borja Major, que era situada precisament on ara hi ha l'Església.

El dia 4 de juny de 1373 trobem la primera notícia que ens demostra que a la vila ja hi havia una església oberta al culte. Ho sabem perquè l'arquebisbe de Tarragona, Pere de Clasquerí, manava al vicari de les Borges que no procedís contra els jurats perquè encara no havien fet copiar un breuari, tal com el prelat havia ordenat en la seva anterior visita pastoral, ja que tenia notícia que Berenguer Capmany, copista de Tarragona, l'estava enllestint. (F.X. Ricomà - Notas sobre copistas. Quaderns d'Història Tarraconense, vol. I, ps. 60, 66 i 67). La primera notícia que teníem fins ara era la de 1384, quan el laude amb Riudecols per la construcció de la nova església.

El creixement de les Borges va contrastar amb l'estancament de la Quadra dels Tascals i els Domenges, i això va fer que a mitjans del segle XVI els serveis parroquials de Sant Bartomeu fossin encomanats al vicari perpetu de la vila, de manera que Sant Bartomeu, sense deixar de ser parròquia -això hauria pogut indisposar els tascalencs- va passar a ser sufragània de Santa Maria Assumpta, o sigui, de l'Església de les Borges.

Aleshores, segons Dasca, els borgencs acudien cada 8 de setembre, en romiatge, a venerar la Mare de Déu de la Riera, que també era anomenada de la Quadra, perquè pertanyia a la Quadra dels Tascals. Així ho diu Dasca en els seus articles, però jo, de moment, no he trobat constància de la devoció borgenca a la venerada talla, fins a començaments del segle XVIII, sense que això pressuposi, de part meva, que no la veneressin, que no hi anessin, abans. La primera notícia que jo he trobat, però, és un document on es relacionen els sagristans de la Mare de Déu de la Riera durant els anys 1724 al 1730, dos per cada any.

Com ja sabeu, el 1735, mossèn Josep Grau, va aconseguir la unió de les dues parròquies i ja des d'aleshores, i sobretot a partir de mitjan segle passat que la major part del terme de la Quadra va passar a formar part del de Botarell, l'ermita de sant Bartomeu o

de la Mare de Déu de la Riera, va ser incorporada definitivament al nostre terme, al qual pertany de ple dret.

Testament de la Senyora Magdalena Martorell

Si, com hem vist, l'edifici que albergava Sant Bartomeu i la Mare de Déu havia estat construït cap a finals del segle XII, a finals del segle XIX ja comptava allò que se'n diu amb set segles a les costelles. Això són molts anys. Evidentment s'havia fet vell i li calia aplicar una acurada restauració. Però ni la parròquia, ni, encara menys, la vila, no tenien les pessetes necessàries per fer-ho. Aquí hem de fer un incís per dir que cal tenir en compte que aquells anys tot el país s'estava debatent en una crisi profunda degut a la plaga de la fil·loxera que, com tothom sap, delmà totes les vinyes i la gent la passava prou magra i les arques municipals i eclesiàstiques no es podien permetre cap despesa extraordinària.

La senyora Magdalena Martorell i Ferrer, coneguda a la vila com a Senyora de Gener, una acabalada borgenca, resident habitualment a Barcelona, aleshores, casada en segones núpcies amb Tomàs Janer, caixer de la sucursal del Banc d'Espanya al cap i casal, gran devota de la Mare de Déu de la Riera, condecorada per l'arquebisbe (possiblement per monsenyor Tomàs Costa i Forneguera), a instàncies de mossèn Josep Iglésias i Vidal, rector de la vila, amb l'honor de Cambra de la Mare de Déu de la Riera, va solucionar el problema. Bé, el va solucionar per un costat, però els seus marmessors, ja ho veurem, en van provocar un altre.

Efectivament, la senyora Magdalena (jo ja no em tornaré a referir a això de "senyora de Gener", perquè ella tenia el seu nom i cognom com a persona), la senyora Magdalena, deia, va fer testament el dia 5 de febrer de 1901, davant del notari Miquel Martí i Beya, a l'aleshores vila de Gràcia, i una de les clàusules del seu testament contemplava una deixa destinada a reconstruir l'ermita. La senyora Magdalena va morir al cap de vuit mesos, el dia 7 d'octubre del mateix any 1901, a Barcelona. Sembla que la clàusula testamentària no estipulava una quantitat determinada i venia a dir que s'hi destinés l'import que fos necessari per reconstruir-la. Les limitacions, si de cas, van venir després determinades pel criteri dels marmessors.

El dia 19 de març de l'any 1903, festa de sant Josep, el Consistori de la vila, presidit pel seu alcalde, senyor Salvador Roig i Bosch, es reunia en sessió extraordinària per tractar d'un únic i important tema: s'havia rebut una instància firmada per mossèn Joaquim Grau i Forns, prevere, que, en nom seu i d'uns altres dos marmessors nomenats per la senyora Magdalena, manifestava que "habiendo esta dispuesto en su último testamento que se reconstruya la ermita de Ntra. Sra. de la Riera de este término municipal, y siendo que esta segun dictamen facultativo amenaza ruina y carece de arquitectura definida", sol·licitaven del Consistori "la competente autorización para proceder al derribo de la actual Ermita y reedificarla de nuevo, dándole un estilo romano, segun los planos que se acompañan".

Encara que no consta en cap acta, sabem per la veu popular dels vells que vam conèixer en la nostra joventut, que el Consistori es va resistir, de cop, a donar el seu consentiment per a enderrocar-la, possiblement pel seu propi criteri i la seva pròpia estima i perquè sabien que la vila hi estava majorment, sinó totalment, en contra. La gent de la

vila, aleshores i en general, potser no entenia gaire en art i és molt possible que fins aleshores mai no s'haguessin qüestionat si l'ermitori era romànic o vulgar, és a dir, sense cap interès artístic, segons al·legaven els marmessors. En canvi tothom sabia que aquella casa, vella si voleu -i potser per la seva vellura-, tenia un regust especial, una aurèola històrica que els inspirava devoció i recolliment.

Els arguments dels qui demanaven que es conservés el vell edifici i que si se'n volia fer un de nou que es bastís al costat, no van ser escoltats perquè xocaven frontalment amb els propòsits dels marmessors, que volien l'enderrocament per tal d'aprofitar-ne els carreus, cosa que els representava un considerable estalvi.

Bé, sigui com sigui, l'ermita va ser aterrada. A mi m'ha fet pensar, i molt, el fet que junt amb la instància on es demanava la preceptiva autorització municipal per procedir a enderrocar l'antic Santuari, ja s'hi adjuntessin els plans del nou edifici, tal com diu clarament l'acta corresponent que acabem de veure "dándole un estilo romanico segun los planos que se acompañan". Això sembla indicar que els marmessors -no sé si per pròpia iniciativa o per creure que així interpretaven millor la voluntat de la testadora, que això no ho podem saber mai si no es troba documentació específica- els marmessors, deia, ja duïen una idea ferma, preconcebuda, i no s'havien preocupat ni poc ni gaire de saber el parer dels borgencs i les borgenques, ni del rector, ni de la Casa de la Vila. Sembla que hauria estat més correcte que ho haguessin proposat com un projecte alternatiu, vull dir presentant dues propostes: reparar el vell o fer el nou i que el poble, lliurement, hagués decidit.

Hi he pensat sovint i cada cop em costa més de creure que la senyora Magdalena -*donya Magdalena*, com l'anomenaven els borgencs d'aleshores- s'hagués imaginat mai el seu aterrament. I això per què? Doncs, mireu, simplement perquè la senyora Magdalena, que havia resat força, des de la seva infància en el recolliment de l'antiga ermita, que l'havia estimat sempre com a borgenca, que la sabia amarada d'història i de tradició i de devoció secular, em costa de creure, insisteixo, que mai s'hagués pogut imaginar d'ensorrar-la. En canvi, ja trobo més normal, per més que inadmissible, que tres homes forasters, sense cap mena d'arrelament ni a la vila ni a l'Ermita, s'ho miressin fredament, interessadament, bo i pensant que si realment no tenia cap estil definit, ja no tenia res d'interessant. No tenia res d'interessant perquè ells, els marmessors, no hi tenien ni un bri d'afecte i no els preocupava ni la història ni la tradició devocional que, en canvi, sí que interessava i preocupava els devots i les devotes de la vila. Tres homes forasters, doncs, potser amb bona intenció, ves-ho a saber, van decidir a la seva manera per tot un poble.

Bé, obtingut el permís del Consistori, l'ermita de Sant Bartomeu va ser aterrada durant el mes de maig de 1903. Van anar de pressa, potser perquè no hi hagués temps de repensar-s'hi, i el dia 1 de juny es va fer la cerimònia solemne de col·locació de la primera pedra del nou edifici.

A mi em sembla que, tant el fet de l'aterrament com l'acte de col·locació de la primera pedra van ser actes de gran transcendència, almenys en tenien prou com perquè algú n'hagués fet algun comentari a la premsa de l'època. Fins avui no n'he sabut trobar cap mena de notícia enlloc. I aquest silenci encara sorprèn més perquè, precisament, aquell mes de juny, el dia de sant Pere, trobem una crònica a "Semnario Católico" (núm. 27, 11-

07-1903), de Reus, on un corresponçal -no hi diu el nom- explicava que la vila havia celebrat “con gran solemnidad la fiesta en conclusión de dicho mes, consagrado al Sagrado Corazón de Jesús” i parla de tots els actes celebrats durant aquella jornada. Diguem que aquests fets, almenys des del nostre punt de vista actual, tenen una importància relativa i cap mena de novetat perquè es celebraven cada any. En canvi el corresponçal no diu res ni d’ensorrar l’ermita, ni de la col·locació de la primera pedra, ni de l’inici de les obres de construcció de la nova casa. Tots aquests fets els ignora olímpicament. El silenci, si més no, em sembla sospitos i m’ho sembla perquè en tornarem a trobar més endavant, de silencis, ja ho veurem.

També la construcció es va fer molt de pressa. Ignorem d’on eren els paletes o l’empresari que la va fer, potser algun dia sortirà algun document que fins ara no ha estat exhumat i ens donarà alguna referència. Dèiem que les obres també es van fer de pressa, ves si es van fer de pressa que durant el mes de desembre d’aquell mateix any la nova ermita ja es donà per acabada. No havien trigat ni set mesos en aixecar aquella obra de fàbrica.

Es va fer de pressa, però no es va fer bé, vull dir que no es va fer d’acord amb el projecte presentat nou mesos abans. Ningú de la vila no n’estava content: ni mossèn Josep Iglésies i Vidal, ni el Consistori, ni el poble. Ja ho anirem veient i sabrem tots els defectes detectats.

Precisament per aquest descontentament general, l’arquebisbe, monsenyor Tomàs Costa i Forneguera nomenà una comissió que s’encarregués d’inspeccionar les obres, comissió que formaren el canonge Pere Garriga i mossèn Iglésies, els quals redactaren un dictamen, amb data 25 de gener de 1904 formant part d’un dossier que, malgrat que només ens ha arribat parcialment, hi hem pogut trobar una relació de totes les mancances que es detectaren, un pic acabada la construcció. La part del dossier que ens ha arribat, té dues parts: una nota introductòria, escrita en català, que és de data posterior a la de la benedicció, 17 de juliol, i el dictamen de mossèn Iglésies, l’únic que ens ha arribat complet, que constituïa el document número 2 del dossier. Dels documents números 1, 3, 4, 5 i 6, només en tenim unes breus recessions, i és una llàstima perquè potser haurien pogut aclarir alguns dubtes.

Per la nota introductòria ens assabentem que mossèn Iglésies va haver d’acceptar, encara que de mala gana, les claus de l’obra acabada, quan diu “y vaig acceptar las claus de la ermita purament per deferència a la Superioritat”. I encara afegeix que, “Contra lo que era de esperar nos prengué cap providencia hasta que las representacions del Párroco y Ajuntament per separat en juny passat [o sigui el juny de 1904] lo Sr. Arquebisbe tingué a bé dictar (...) las instrucciones necesarias (...) y facultant al infrascrit pera procehir quan antes á la benedicció del nou Santuari y traslació de la Imatge de Maria Santíssima”. Aquestes paraules resulten confuses. Diu que no es prengué cap mesura -providència- fins que l’arquebisbe no va escoltar les queixes de la vila, les del clero i les de la Casa de la Vila, però no diu si les mesures eren encaminades a corregir els defectes observats. Sembla que no, perquè només diu que va facultar el rector perquè es beneís el nou Santuari i es fes el trasllat de la Mare de Déu. Escoltem com ho diu: “En virtud de tals providencias y tenint en compte la proximitat de la festa-alec de Santa Marina, lo día 17 del actual, á las 7 de

la tarde lo Párroco asistit dels individus del clero i en presencia de tot lo poble previament convocat, féu lo acte de benedicció de la nova ermita, quedant desde aquell dia oberta al culto públich”. Abans de seguir, vull aclarir que, com tots ja sabeu, santa Marina celebra la seva festa el 18 de juliol i en canvi l’acte aplec i la benedicció es va fer el dia 17, o sigui, el dia abans, és a dir, es va fer el diumenge perquè santa Marina s’esqueia en dilluns. Aquest detall ens assabenta, de passada, que la vila acostumava a acudir a l’ermita en una diada camperola d’esbargiment, en honor de la santa i que ho feia el diumenge més pròxim a la festa.

Bé, fet aquest simple aclariment, voldria remarcar dos aspectes principals concernents a l’acte. En primer lloc sembla prou evident que la benedicció es va fer per obediència, seguint les instruccions rebudes de la superioritat, però no sembla pas evidenciar-s’hi que fos com un desig popular dels vilatans, tot i que remarca que hi va assistir tot el poble prèviament convocat. I aquesta impressió sembla que la corrobora l’altre aspecte que vull remarcar: l’acte es va fer sense la presència de cap autoritat superior eclesiàstica, ho diu ben clar: “facultant al infrascrit pera precehir quant antes a la benedicció”, és a dir, la va beneir mossèn Josep Iglésies, acompanyat dels altres sacerdots que aleshores hi havia a la vila. A mi em sembla que un acte de tanta transcendència com ho és la benedicció d’un nou temple, encara que sigui rural, requeria la presència, sinó de l’arquebisbe, com a mínim del seu vicari general. Per què, doncs, no hi va assistir cap personalitat? No ho sé, però ho sospito -consti que només és una hipòtesi. A mi em sembla que va ser perquè a la vila hi havia un fort descontentament, que provocava malestar. Més endavant veurem que s’hi referia mossèn Iglésies. Un altre fet que sembla confirmar aquesta meua impressió, és que la Mare de Déu, malgrat haver-hi autorització, no es va tornar a l’ermita fins el desembre. La nota de mossèn Iglésies, quan ho explica, és laconica: “se feu lo acte de la benedicció de la nova ermita, quedant des de aquell dia oberta al culto públich”, però afegeix significativament “y reservant pera època oportuna de acord ab lo Cos Municipal, la traslació de la Sagrada Imatge”. O sigui que sabem que no es va fer el trasllat e, dia 17, però res no ens diu del motiu de la reserva. Ho trobem normal, fins i tot ben lògic, si considerem que el document anava dirigit al Prelat i, tal com es feien les coses aleshores li hauria significat posar-se a la gola del llop si s’encarava frontalment al seu superior. Calia fer-ho i que es notés que es feia i perquè es feia, però sense deixar-ne constància escrita. Una actitud ben prudent i assenyada.

Des de la nostra òptica actual, l’època oportuna, si tot hagués anat con hauria hagut d’anar, és a dir, que els marmessors haguessin fet les esmenes reclamades o algunes de les esmenes reclamades, la Mare de Déu s’hauria traslladat el darrer diumenge de setembre, o sigui poc més de dos mesos després de la benedicció. Aquests prop de cinc mesos d’endarreriment potser es podrien interpretar com un període de negociacions amb els marmessors perquè corregissin els defectes denunciats. Això ho suposem perquè el diumenge següent al de la benedicció, el dia 24 de juliol, el Consistori de la vila acordava nomenar una comissió integrada pel segon alcalde, Miquel Sagristà i Vidal, els dos consellers Joan Daroca i Mestre i Francesc Baiges i Mestre, “y las demás personas de arraigo de la localidad que tengan aquellos gusto de invitar” perquè anessin a visitar l’arquebisbe “al objeto de reiterarle las deficiencias que se notan en la Ermita de Nuestra Señora de la Riera recién construida, é impetrar el apoyo de dicha superior autoridad” perquè els defectes fossin corregits.

Hi ha més aspectes que cal remarcar, a parer meu. El diumenge, dia 17, que ja hem vist que a la tarda es va fer la benedicció de la nova ermita, l'Ajuntament de la vila va celebrar ple ordinari i no hi ha ni un mot que es refereixi a l'acte que s'havia de celebrar a la tarda, de tal manera que, si ens haguéssim refiat de les actes municipals, solament, no sabríem res de la benedicció. En canvi, el diumenge següent es prenia un acord de molta transcendència: anar a reclamar a l'arquebisbe. I això per què? És de suposar que el diumenge anterior, mentre es va fer l'acte de la benedicció, amb tot el poble congregat dintre i, a l'entorn, del nou edifici, es devia improvisar una mena d'assemblea crítica, es devien anar verificant tots els defectes, les crítiques contra el Consistori i la clerecia devien ser fins i tot dures per haver-ho tolerat i es devia acordar de fer aquesta nova gestió prop del prelat i impetrar-li el seu suport per reclamar als marmessors (dos capellans i un metge), davant dels quals les autoritats locals es devien sentir impotents i creien que l'arquebisbe era l'únic que hi podia intercedir.

Defectes o mancances denunciades, que es detectaren al Santuari.

Fins ara m'he referit sovint als defectes que es van detectar a la nova obra de fàbrica de l'Ermita. Ja és hora que els vegem, un a un, amb el mateix ordre que els relaciona el dictamen que ens ha servit de base. S'hi relacionen fins a deu punts, però les mancances, que s'hi denunciïn, si no m'he equivocat, en són disset. Anem-ho a veure:

Primer.- Que la torre o campanar no és acabat i no és conforme al disseny presentat (es refereix als plans de l'arquitecte, és clar) oferint un aspecte aplanat, de molt mal gust arquitectònic i desproporcionat a la resta del conjunt.

Segon.- A l'interior del temple, sense cap causa justificada i sense tenir en consideració el ritualisme canònic, s'ha suprimit l'altar de l'antic Patró, Sant Bartomeu, que ha donat nom a la primitiva ermita i a la partida [al text hi deia "comarca"] i l'ha relegat a la categoria de Sant de segona classe, col·locant-lo al peu de l'altar de la Mare de Déu, malgrat les reclamacions del rector, que és el veritable intèrpret de la voluntat del poble.

Tercer.- Al cambril no s'hi ha posat un tron o setial per la Mare de Déu, ni tampoc li han construït els dos àngels de cos enter al seu costat, ni les imatges de les quatre virtuts, tal com hi havia al vell ermitori, ni la de l'escolanet amb la bacina per recollir les almoines.

Quart.- No figura enlloc l'emblema sagrat com a record històric de l'aparició de la Mare de Déu al pastor, envoltat del seu ramat.

Cinquè.- Falten les dues llànties (diu "lámparas") de costum a l'Altar Major per tal d'il·luminar la Mare de Déu. També falten bancs a l'Església (vol dir a la nau de l'Ermita) i al cor on també hi falta un faristol. També es troben a faltar missals, ornaments i vasos sagrats. Al presbiteri tampoc no hi ha ni un banc per seure el celebrant o ministres.

Sisè.- A l'exterior, a la vora del camí, s'hi ha construït un dipòsit d'aigua potable per al servei del temple i del públic, però sense cap protecció i exposat a qualsevulla brutalitat, essent tan fàcil de construir-lo en un indret tancat.

Setè.- Cal protegir, sense cap excusa, amb teles metàl·liques els vidres de totes les finestres, que han quedat a l'abast dels brivalls.

Vuitè.- Cal construir a la vora de l'ermita una capelleta que completi l'última de les catorze estacions del Viacrucis que es celebra cada any els dies de la Setmana Santa, en substitució de les tres creus que hi havia penjades als murs de la vella ermita.

Novè.- Com a resultat de l'emplaçament de la nova ermita, s'ha format un terraplè d'uns dos metres de profunditat, que no té mur de protecció, cosa que ocasionarà que la terra sigui arrossegada inevitablement per la pluja, amb la formació de còrrecs, com ja ha

passat (assegura), cosa que serà en perjudici de les terres de l'Ermita i dels veïns, que n'estan força queixosos "y cuesta harto trabajo calmarlos".

Desè.- No han estat ateses les reclamacions del rector de la parròquia encaminades a construir alguna dependència, amb la finalitat de rebre decentment els membres del Consistori, o la persona del Prelat, i encara que només sigui els devots de la vila, eixamplant, per exemple, la casa de l'ermità, que quasi no és habitable per falta de condicions i pel seu estat d'abandó. (Cal dir que aquest requeriment ja el va fer el consistori quan va donar permís per tirar l'obra endavant, en suggerir, potser amb massa modèstia "que este Ayuntamiento veria con sumo gusto que al proyecto en cuestion se adicionára (sic) la casita aneja á la Ermita que sirve de morada al Ermitaño". És prou evident, doncs, que ja no havien fet cas al requeriment municipal.

En vista de les irregularitats i greus deficiències que s'han relacionat en aquest escrit -segueix dient el document-, em permeto suplicar a Sa Eminència Il·lustríssima, respectant sempre el seu superior criteri, que no es donin per aprovades i acceptades les obres de l'edifici de l'Ermita, sense que abans no s'obligui als senyors marmessors a reparar i deixar les coses en l'estat que es reclama i d'aquesta manera s'eviti que el poble tingui motiu per declarar-se "en estado de hostilidad". Resumint -acaba dient el document-, el poble diu: Els vam donar [als marmessors] l'Ermita moblada, que moblada ens la tornin. La data és, com ja hem dit abans, del 25 de gener de 1904.

Bé, la lectura d'aquest dictamen és una prova irrefutable que els marmessors de la senyora Magdalena Martorell no van fer les coses prou ben fetes. Són deu punts que denuncien unes 17 mancances, algunes de prou greus com per resultar-nos ara encara del tot rebutjables i algunes altres de més accessòries i de poca consideració, però que no s'haurien hagut de produir.

Però allò que és més greu és que, sis mesos després d'aquesta denúncia, els defectes no s'havien corregit tal com hem vist per la segona representació municipal davant l'arquebisbe.

Ultra el fet de les deficiències que acabem de veure, podria ser que ni l'any 1903 ni el 1904, durant la Festa Major, no s'hagués fet la processó del trasllat del dia 7 de setembre, perquè l'ermita era en obres el 1903 i perquè estava en quarantena -si se'm permet l'expressió- el 1904, degut a l'estat de rebel·lia dels devots borgencs enfront dels marmessors. Si es va fer o no la processó del trasllat, no ho podem afirmar ni negar, però ens fa pensar que no es va efectuar el fet que la incorporació de la Venerada Imatge al seu Santuari, no es va celebrar fins al dia 8 de desembre, quan la cosa lògica hauria estat que es fes el darrer diumenge de setembre com era costum aleshores. Veurem dues possibilitats del per què de l'endarreriment.

La primera hipòtesi que proposo, que em sembla la més versemblant, és que el poble amb el seu rector i l'Ajuntament al davant, van adoptar una postura de resistència, una actitud passiva, de rebuig, i es decidiren a no efectuar el trasllat ni el 17 de juliol, ni el darrer diumenge de setembre, i molt possiblement, amb el propòsit de deixar-la a la vila mentre no es corregissin els defectes, considerant que si ho feien, en deixar la Mare de

Déu al seu nou estatge, podia significar, hauria significat, acceptar com a conforme una obra que consideraven inacabada o, per dir-ho amb més propietat, incorrectament acabada. Recordem les paraules de mossèn Iglésies: “y reservant pera época oportuna, de acord ab lo cos municipal, la traslació de la Sagrada Imatge”. És comprensible, almenys des de la nostra òptica actual, amb una perspectiva de noranta anys, que consideressin que l'única forma que tenien de fer pressió sobre l'autoritat eclesiàstica, era adoptant aquesta actitud, volíem dir de “boicot”, però és una paraula que ens sembla dura perquè ens referim a persones de profundes conviccions religioses. La realitat, però, sembla demostrar que sí que ho va ser un boicot popular en contra de l'actitud dels marmessors i d'aquesta manera donar força i motiu al prelat perquè podés fer entrar en raó als tres senyors barcelonins i pactar alguna possible millora.

La segona hipòtesi, igualment versemblant, pot ser la següent: vist que les coses no havien anat prou bé i arribat el temps de tornar la mare de Déu a la seva ermita, el darrer diumenge de setembre, sense que s'haguessin solucionat, encara, les deficiències denunciades, deixessin passar els mesos i en apropar-se la festa de la Immaculada, el 8 de desembre, tenint en compte que aquell any es commemorava el cinquantè aniversari de la proclamació del Dogma de la Immaculada Concepció, proclamat pel Papa Pius IX l'any 1854, efemèride que es va celebrar arreu del món catòlic, és molt possible que la vila, ja fos que estessin cansats de reclamar, ja fos que algunes coses haguessin estat esmenades o bé que mossèn Iglésies hagués rebut ordres de l'arquebisbat, decidiren fer el retorn, tot honorant la Mare de Déu en la celebració d'aquell solemne aniversari. I encara és molt probable que fos una combinació de les dues possibilitats perquè s'haguessin resolt els principals defectes.

Em sembla que m'estic allargant massa, però caldrà seguir per intentar demostrar el per què de tants dubtes. Mireu, a mi em fa pensar, i molt, el fet que des del juny de 1903, que es va fer la col·locació de la primera pedra (sense oblidar-nos de l'enderroc que es va fer el maig), passant per l'acabament de les obres el mes de desembre, seguint amb l'acte de la benedicció per santa Marina i acabant amb la tornada de la Mare de Déu el 8 de desembre de 1904, no trobem ni una notícia relacionada amb cap d'aquests esdeveniments al *Semanario Católico*, ni a cap dels altres mitjans consultats, de moment. Trobo que són massa silencis encadenats, per no veure-hi alguna cosa rara. No podem pensar amb el desinterès per divulgar les coses de la vila, perquè ja hem vist que sí que hi havia algú que se'n preocupava i encara en trobarem més de cròniques. M'he referit abans a una crònica que explicava les festes del juny de 1903, sense que es referís a la col·locació de la primera pedra, ni a l'enderroc, ni a les obres que ja havien començat. Ara, una any després, en trobem una altra de crònica pels actes celebrats amb el mateix motiu del mes del Sagrat Cor de 1904. En canvi, aquest corresponal no va fer cap escrit per fer conèixer la benedicció de la nova ermita. Per què? No ho sé.

Però és que el sùmmum d'aquest silenci el trobem en una crònica, aquest cop escrita en català, que parla dels actes celebrats precisament el dia 8 de desembre, festa de la Immaculada, per tal de commemorar el cinquantenari al qual m'he referit suara, i ens explica amb tot detall tots els actes d'aquella jornada, des de dos quarts de vuit del matí, amb Missa de Comunió, la Missa Solemne a les nou, el trisagi a dos quarts de quatre de la tarda i la vetllada literària i musical que va començar a dos quarts de nou del vespre, que

va cloure els actes d'aquella festa. Però vet aquí que, incomprensiblement, no diu ni un mot, el silenci és absolut, sobre una faceta transcendental de la festa d'aquell dia: la processó de retorn de la Mare de Déu al seu Santuari de la Riera, que inaugurava, ara sí, definitivament, l'Ermita. Aquest silenci és desconcertant, és irritant. Per què no diu res del retorn?

No podem dubtar del corresponsal en el sentit que havia de ser una persona catòlica i practicant (si és que no era el mateix senyor rector) i que havia d'estimar la Mare de Déu en la seva advocació de la Riera. Si era així, com és que no diu ni un mot de cap dels esdeveniments? Què era que li feia mantenir aquell silenci que ara ens apar incomprensible? És que potser tenia aprensió a fer una crítica massa forta? Què devia sentir aquell corresponsal que en va callar tot el procés?

No ho sabem i possiblement no ho sabrem mai. A mi només se m'acut una possible resposta: el corresponsal parla amb èmfasi de la festa perquè la sentia i la volia fer conèixer a tothom, que tothom conegués que a les Borges hi havia una gran devoció mariana i s'havia fet una gran festa en honor de la Immaculada, en aquell cinquantenari. En canvi no diu res que a Maria Immaculada -en l'advocació local de la Riera, naturalment- se li havia dedicat una ermita nova. Per què? Doncs senzillament perquè devia considerar, com tot el veïnat, que se'ls havia enganyat i que el greuge infringit afectava fins i tot la venerada talla perquè el Santuari al qual l'havien restituit no el consideraven prou digne pel prestigi devocional que tenia la Imatge. Aquell edifici que ell, el corresponsal, hauria hagut de ressenyar, ultra les mancances que hem vist, no tenia res de romànic tal com s'indicava interessadament en la carta de mossèn Grau i Forns en demanar l'autorització per aterrar el vell, i no els produïa cap mena de sensació de devoció -cosa que hem de considerar natural, donat el canvi d'estil tan radical que havia experimentat. En canvi el vell sí que els inspirava devoció, devoció i recolliment, i hi estaven prou avesats com per enllorar-lo ara i sentir una certa repugnància i un sentiment de frustració, de manera que no es va sentir gens inclinat a divulgar la notícia.

Això és el que em suggereix a mi aquest silenci desconcertant. Mireu si el trobo desconcertant, que em va arribar a fer dubtar que realment s'hagués retornat aquell dia 8 de desembre la Mare de Déu al seu Santuari. L'acta de l'Ajuntament del dia 27 de novembre anterior ens va treure tots els dubtes, en trobar l'acord de la Corporació municipal quan diu "prestar su conformidad á la idea manifestada por el Rdo. Sor. Cura Párroco en oficio de esta fecha, de devolver á su nuevo Santuario á la Virgen de la Riera el día ocho del próximo Diciembre, festividad de la Immaculada Concepción, acordando asimismo asistir en Corporacion". El retorn, doncs, es va celebrar i es va fer en la mateixa intimitat local amb que es va beneir, és a dir, sense la presència de cap autoritat eclesiàstica.

Ens hem referit al desconcert que devia provocar en els devots i les devotes de la vila les formes exòtiques del nou edifici. Una prova la tenim en les paraules que, vint-i-cinc anys més tard, encara li dedicava l'escriptor i excursionista vallenc, Blasí i Vallespinosa: "El Santuari de la Mare de Déu de la Riera s'escau a un tret de fona de les Borges del Camp, a sol ponent (...). Del poble estant, aquesta ermita presenta un aspecte si fa no fa desconcertant, perquè l'edifici té un caire d'exotisme massa pronunciat i fuig de l'aspecte corrent de tots els ermitoris. La pedra calissa de les parets nues, forma contrast

punyent amb les vetes mangroves dels maons emprats en les cornisses, les quals apareixen com si fossin resseguides amb ditades de sang presa (...). Fet i fet, una estranya decoració, damunt d'una edificació més estranya encara i veritablement fora de to en un Santuari" (Rev. Centre Lectura, núm. 210. Any XI, octubre de 1930).

Bé, doncs, ni que el judici de Blasí i Vallespinosa ara ens sembli desproporcionat, un sentiment semblant, però encara més accentuat, devien sentir els borgencs, amb l'agreujant de considerar-se enganyats i perjudicats per l'actitud gasiva i desconsiderada dels marmessors, sentiment que devia compartir el corresponsal i això devia motivar la manca d'informació que hem detectat. Bé, amics, es fa difícil d'interpretar silencis. Jo proposo unes hipòtesis que la manca de documentació pot fer variar, però només amb caràcter de matisos, si de cas.

Ja com a part final de la meva xerrada, diré que malgrat tot, els devots i les devotes de la vila s'habituen ben aviat al nou estat de coses i les passejades dominicals per visitar la Mare de Déu van tornar a sovintejar, i els aplecs diversos (no de sardanes, que encara no havien arribat a la vila), lúdics, els de Santa Marina, o polítics (com alguna reunió tradicionalista), es van reprendre i tot allò que no havien arreglat els responsables, si és que va quedar alguna cosa per fer, que no ho sé, ho devien anar arreglant els devots, llevat del campanar que va quedar baix, i encara ho és, i l'altar de Sant Bartomeu, que va quedar definitivament al mig, cosa que ara que no li tenim ens sembla prou correcta.

Tota la devoció que en els primers anys no inspirava el nou estatge, la inspirava la Mare de Déu de la Riera i els devots i les devotes de la vila aviat se sentiren còmodes i feliços en la nova casa. Còmodes i feliços i fins i tot orgullosos -bé, enteneu que vull dir un orgull mesurat i devot- perquè s'anaven adonant que posseïen una obra modernista, singular, que no se'n trobava, ni se'n troba, cap més, ni prop ni lluny, cosa que suposà una mena de conhort per a tothom, una mena de satisfacció íntima de saber-se únics i privilegiats, en certa manera.

Val la pena recordar que el primer ermità que hi va haver a la nova ermita, va ser Josep Carcolé i Mariné. Ignoro si ja ho havia estat abans, amb l'ermita antiga. La notícia d'aquest nomenament encara diu que "ha merescut la general aprovació y satisfacció del poble".

Però la nova construcció, dissortadament, va durar pocs anys, 35, comptant des que es va considerar acabada, no pas des de la benedicció, i encara menys del retorn. Com ja sabeu va caure el gener de 1939, el dia 14, a boca de fosc, devien ser quarts de sis de la tarda, en fer esclatar els militars que l'ocupaven el polvorí de guerra que emmagatzemava. Ja ho hem dit, va ser una destrucció tan tardana, com absurda i inútil.

Quan hom pensa que el vell Santuari va resistir prop de set segles sense que hagués patit cap mena de destrucció, encara ens sorprèn més que ara, a l'edat moderna, al segle XX, l'Ermita hagi estat enrunada dues vegades i sempre contra la voluntat dels borgencs. Per interessos econòmics el primer cop, per exigències de guerra el segon.

Esperem i desitgem que mai més ningú no hagi de veure cap nova destrucció, i encara menys per motius de guerres, i que els borgencs del futur puguin parlar d'aquesta ermita que els deixem nosaltres en llegat amb coneixement de causa i que els segueixi inspirant la mateixa devoció vers la MARE DE DEU DE LA RIERA i que els arribi com a missatge de pau i d'amor dels seus avantpassats, que som nosaltres, els d'ara. Gràcies per la vostra paciència i perdoneu si ho he fet massa llarg.